

HZ. MUHAMMED'İN VEFATINDAN SONRAKİ HİLAFET TARTIŞMALARI

Dr. Mehmet ATALAN

Fırat Ü. İlahiyat Fakültesi

e-mail: matalan@firat.edu.tr

Özet: *Bu çalışmada, Hz. Muhammed'in vefatından sonraki hilafet tartışmaları ortaya konmaya çalışılacaktır. Peygamberin vefatının ardından Müslümanların karşılaştıkları ilk ciddi ihtilaf, imamet konusunda olmuştur. Hz. Peygamber Müslümanların her türlü işlerini yürütecek yani devleti yönetecek kimseyi tayin eden açık bir söz söylemeden veya yazılı bir vasiyette bulunmadan vefat etmiştir. Sakife olayı ile ilgili rivayetleri bir bütün olarak değerlendirdiğimiz zaman, hilafetle ilgili hiçbir aşamasında, herhangi bir "nass ve tayin" fikrine rastlanılmadığı görülmektedir. Hilafet tartışmaları, bütünüyle Araplardaki sosyal hayatı belirleyen kabilecilik anlayışı çerçevesinde gerçekleşmiştir.*

Anahtar Kelimeler: Hz. Muhammed, Ebû Bekir, Sakife, Hilafet, Ali'nin Biati.

Abstract: *In this article, we will try to study the caliphate disputes after the death of the prophet Mohammed. The first serious problem the Muslims faced after the death of the Prophet Mohammed appeared in the field of the imamet. When the Prophet Mohammed died, without leaving a written document behind him or without saying a clear word to the person who will be appointed to govern the people or to the person who will be responsible to deal with every sort of problem of Moslems. When we evaluate the matter of Saqife as a whole it is clearly seen he has never mentioned nass and appointment in no period of the caliphate. The caliphate disputes have been realized in the turn of tribal understanding perspective in the social life of the Arabs.*

Keywords: *The prophet Mohammed, Abu Bakr, Saqifa, Caliphate, Acknowledge of Ali.*

Hz. Peygamber hayatta iken hem dinî hem de siyasî konularda Müslümanların öncelikli başvuru kaynağıydı. Onun vefatıyla birlikte Müslümanlar için yeni bir dönem başlamıştır. Müslümanların karşılaştıkları ilk ciddi ihtilaf, imamet konusunda ortaya çıkmıştır.¹ Hz. Peygamberin, kendisinden sonra ne yapar-

¹ Ebû'l-Hasan Ali b. İsmâil el-Eş'arî(330/941), *Makâlâtü'l-İslâmiyyin ve'htilâfu'l-Müsâllîn*, thk., Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, I-II, Beyrut 1990, I/39.

çaklarına ilişkin açık bir talimat ya da halef bırakmaksızın vefatının² ardından oluşan bu problem, ashabı tarafından kendi siyasi kültürleri çerçevesinde çözülmeye çalışılmıştır.³ Hilafet tartışması, bizzat Peygambere uyan karizma ve yetenekleri olan bir lider seçimi üzerine merkezileşmiştir.

Peygamberin, vefatından hemen önce ne yazdırmak istediği,⁴ İslam âlimleri arasında ihtilafli bir meseledir. Bazıları; belirli bir şahsa hilafeti vasiyet edip fitne ve fesadın önünü almak istediğini söylerken; bir kısmı da, nass ile varit olmuş bir delil hususunda ancak böylelikle bir araya gelinip karmaşa ortadan kalkacağı hesabıyla, önemli hükümleri kısaca yazdırıp beyan etmek istediğini ifade etmişlerdir. Ancak kanaatimizce Resûlullah, Müslümanların her türlü işlerini yürütecek, yani devleti yönetecek kimseyi tayin eden açık bir söz söyleme-

² Ahmed b. Hanbel(241/855), *el-Müsned*, I-VI, İstanbul 1982, I/47; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyrî en-Nisâburî el-Müslim(261/875), *el-Câmiu's-Sahih*, thk., Muhammed Fuad Abdalbaki, I-II, Kahire 1955, II/1455; Muhammed b. İsa b. Sevrâ et-Tirmizî(279/892), *Sünenü't-Tirmizî*, Mısır trz., IV/502-503.

³ Ebû Muhammed Abdülmelik İbn Hişâm(218/834), *es-Siretu İbni Hişâm*, nşr., M. es-Sekkâ-İ. el-Ebyârî-A.Şiblî, Kahire 1936, IV/328-340; Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Ca'fer b. Vehb el-Ya'kûbî(292/904), *Târîhu'l-Ya'kûbî*, I-II, Beyrut 1960, II/123-124; Ebu'l-Abbas Abdullah b. Şirşîr el-Enbarî Nâşi el-Ekber(293/906), *Mesâ'ilu'l-İmâme ve Kitâbu'l-Evsat fi'l-Makâlat*, Beyrut 1971, 12. Ayrıca bkz., Heinz Halm, *Shi'ism*, Edinburg University Press, Edinburg 1991, 6; Ahmet Akbulut, *Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelâmi Problemlere Etkileri*, Birleşik Yay., İstanbul 1992, 39-42.

⁴ Peygamber hastalığı esnasında bir kâğıt ve kalem isteyerek, kendisinden sonra dalalet düşülmemesi için bazı hususlar yazdırmak ister. Orada bulunan sahabe arasında tartışma çıkar. Peygamber ise bu tartışmalardan rahatsız olur ve orada bulunanlara dışarı çıkmalarını söyler. Ebû Abdullah Muhammed İbn Sa'd(236/850), *Tabakatü'l-Kübrâ*, I-IX, Beyrut trz., II/244; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî(310/922), *Târîhu'l-Umem ve'l-Mulûk*, thk., Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm, I-XI, Beyrut 1967, II/436; Abdulhamîd Hibetullah b. Muhammed b. el-Hüseyn İbn Ebî'l-Hadîd(655/1257), *Şerhu Nehci'l-Belağa*, I-VI, Beyrut 1957, I/133. Bu rivayete benzer bir rivayeti de Ali b. Ebî Tâlib aktarmaktadır. O, "Peygamber'in hastalığı esnasında, kendisinden kâğıt ve kalem istediğini, ancak kendisinin peygamber vefat eder korkusuyla, kâğıt ve kalem getirmeye gitmeyip, peygamberin söyleyeceği birkaç satırı ezberleyebileceğini düşünür. Bunun üzerine Peygamber, Ali b. Ebî Tâlib'e şunları söyler: "Namaz kılmaya, zekât vermeye ve elleriniz altındakilerin haklarını gözetmeyi tavsiye ederim." Sonra şahadet getirerek, şahadette bulunmayı da emreder. İbn Sa'd, *Tabakatü'l-Kübrâ*, II/243.

den veya yazılı bir vasiyette bulunmadan vefat etmiştir.⁵ Çünkü vefatından önceki hastalığında, kendi yerine bırakacağı halife için görüşüne başvurulmuş ve “Ey Allah’ın Resulü bize tayin ettiğin halifen kim olacak? denilmiş, o da: “Üzerinize tayin ettiğim halifem Allah’tır” şeklinde cevap vermişti.⁶ Yani Müslümanların zihninden geçen imamet konusu ile ilgili olarak, Peygamber’e soru sorulduğu, ancak Peygamber’in bu konuda hiçbir vasiyette bulunmadığı görülmektedir.⁷ Bizim bu makaledeki esas amacımız, Hz. Muhammed’in vefatından sonraki hilafet tartışmaları hakkında bilgi verip kısa bir değerlendirme yapmaktır.

Hilafet hakkında herhangi bir vasiyette bulunmayan Peygamber’in vefatının ardından Ensar, Beni Saide gölgeğinde toplanarak, Sa’d b. Ubâde’yi aday göstermişlerdir.⁸ Ömer, Ensar’ın bu toplantısını öğrenince Ebû Bekir’e gelerek durumu bildirir ve her ikisi toplantı yerine giderler. Ensar’ın sözcüsü, İslâm’a yaptıkları hizmetler dolayısıyla, hilafet makamına hakları olduğunu ileri sürmektedir. Ebû Bekir ise, Ensar’ın Peygambere ve Muhacirlere hizmetini kabul ederek;⁹ Muhacirlerin de ilk Müslüman ve Peygamber’in akrabası olduğunu, Kureyş’in bütün kabileler arasında bir denge olup, Arapların Kureyş’e tabi olacağını ve hilafet dine hizmet ve dinde kıdem ile irtibatlı ise, Kureyş’in bu işe daha layık olduğunu¹⁰ ortaya koymuştur. Devamında onlar, tüm toplumu bir

⁵ İbn Sa’d, *Tabakâtu’l-Kübrâ*, II/260; İmâduddîn Ebû’l-Fidâ İsmâîl b. Amr İbn Kesîr(774/1372), *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, I-XIV, Beyrut 1974, V/220; Tâhâ Hüseyin, *el-Fitnetu’l-Kübrâ*, I-II, Kahire 1966, I/24. Ayrıca bkz., Hasan Onat, “Mezheplerin İnanç Esaslarının Sistemleşmesinde Kur’ân’ın Rolü”, *I. Kur’ân Sempozyumu*, Bilgi Vakfı Yay., Ankara 1994, 422; Muhammed Cemâluddin Surûr, *el-Hayâtu’s-Siyâsiyye fi’d-Devleti’l-Arabiyyeti’l-İslâmiyye*, Dâru’l-Fikri’l-Arabî, y.y, trz., 11.

⁶ Geniş bilgi için bkz., Ethem Ruhi Fırlalı, *İbadiyye’nin Doğuşu ve Görüşleri*, AÜİF. Yay., Ankara 1983, 27.

⁷ İbn Hanbel, *el-Müsned*, I/47; İbn Sa’d, *Tabakâtu’l-Kübrâ*, III/342.

⁸ İbn Sa’d, *Tabakâtu’l-Kübrâ*, III/182; Ebû Muhammed Hasan b. Mûsâ en-Nevbahtî(300/912) ve Sa’d b. Abdillâh Ebû Halef el-Eş’arî el-Kummî(301/913), *Şii Fırkalar*, Çev., Hasan Onat, Sabri Hizmetli, Sönmez Kutlu, Ramazan Şimşek, Ankara Okulu Yay., Ankara 2004, 53.

⁹ Ahmed b. Yahyâ el-Belâzurî(279/892), *Ensâbu’l-Eşraf*, nşr., Süheyl Zekkâr-Riyad ez-Ziriklî, Beyrut 1996, I-XIII, I/582; el-Ya’kûbî, *Târihu’l-Ya’kûbî*, II/123; Ebû Muhammed el-Kûfî İbn A’sem(314/926), *Kitâbu’l-Futûh*, I-VIII, Beyrut 1986, I/6; Ebû’l-Hasan Ali b. Hüseyin el-Mes’ûdî(346/957), *Murucu’z-Zeheb ve Meâdinu’l-Cevher*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd, I-IV, Kahire 1964, II/307.

¹⁰ Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim İbn Kuteybe(276/889), *Kitâbu’l-İmâme ve’s-Siyâse*, thk. Tahâ Muhammed el-Zeyni, I-II, Kahire 1967, I/23; İbn A’sem, *Kitâbu’l-Futûh*, I/6.

bütün olarak korumanın gerekliliği ve şayet bir Medineli başa gelirse, bedevilerin pek çoğunun Kureyş kabilesine mensup bir liderden başkasını kabul etmek istemeyeceğini, dolayısıyla bunu başarmanın imkânsız olacağını ileri sürdüler.¹¹ Bu konuşmaların ardından Ebû Bekir, “Sizi Ömer veya Ebû Ubeyde’ye biat etmeye davet ediyorum. Hangisini isterseniz onlardan birine biat ediniz”¹² diyerek sözlerini bitirdi. Ömer ve Ebû Ubeyde de, “Allah’a and olsun ki, sen varken bu işi kabul edemeyiz; çünkü sen, Muhacirlerin en üstünü, mağarada bulunan iki kişiden biri ve namazda Resûlullah’ın halifesinin, bu sebeple sen bu işe daha layıksın,” dediler. Bu kullanılan ifadeler karşısında iktidarı ele geçirmenin yeterli olmadığını gören Habbab b. Münzir, ‘bir emir bizden, bir emir de sizden olsun’,¹³ ifadesini kullanmıştır. Ömer b. el-Hattab bu ifadelere karşı çıkarak, “Bu iş için Kureyş’ten bir kişi uygundur. Araplar da ancak böyle birisini halife olarak kabul ederler. Fakat Araplar, nübüvvetin aralarından çıktığı kabileden birinin emirliğine karşı çıkmazlar. Biz onun akraba ve aşireti olduğumuzdan, Muhammed’in saltanatı ve emirliği hakkında bizimle, ancak davası batıl ve yanlış delile dayanan kimseler çekişebilir” demiştir.¹⁴ Ensâr’dan Beşir b. Sa’d da, Peygamber’in kavminden olanın onun mirasına daha layık olacağı görüşünü ileri sürerek Ebû Bekir’e biat etmiştir.¹⁵ Ebû Bekir, uzun tartışmalar sonucu orada bulunan sınırlı sayıdaki Ensar ve Muhacir’in biatını alarak halife seçilmiştir.¹⁶

Bu tartışmalar, hilafet meselesinde Ensar’ın iki kabilesi arasında, Muhacirleri denge unsuru yapmıştı.¹⁷ Çünkü Evs ve Hazreçliler, kabîle asabiyeti ile hareket ederek, halifenin Kureyş’ten olmasını tercih etmişlerdi.¹⁸ Görülüyor ki,

¹¹ Bkz., W. Montgomery Watt, *İslâm’da Siyasal Düşüncenin Oluşumu*, Çev., Ulvi Murat Kılavuz, Birey Yayıncılık, İstanbul 2001, 58.

¹² İbn Hanbel, *el-Müsned*, I/56; İbn Kuteybe, *Kitâbü’l-İmâme ve’s-Siyâse*, I/23; İbn Ebî’l-Hadîd, *Şerhu Nehci’l-Belağa*, I/123.

¹³ el-Belazûrî, *Ensâbu’l-Eşrâf*, I/582; el-Ya’kûbî, *Târîhu’l-Ya’kûbî*, II/123; el-Mes’ûdî, *Murucu’z-Zeheb*, II/307; Celaluddîn Abdîrahmân b. Ebî Bekir es-Suyutî(911/1505), *Tarihu’l-Hulefâ*, thk., Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Beyrut 1995, 79.

¹⁴ İbn Kuteybe, *Kitâbü’l-İmâme ve’s-Siyâse*, I/15.

¹⁵ İbn Kuteybe, *Kitâbü’l-İmâme ve’s-Siyâse*, I/12; Ebû Sâid Neşvânü’l-Hımyerî(573/1178), *el-Hürü’l-’lyn*, nşr. Kemal Mustafa, Mısır 1948, 213; İbn Ebî’l-Hadîd, *Şerhu Nehci’l-Belağa*, II/16.

¹⁶ İbn Hişâm, *es-Siretu İbni Hişâm*, IV/306–309; Ebû’l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî İbn Hacer(852/1448), *Tehzibu’t-Tehzib*, Haydarabad 1325, V/164.

¹⁷ Nâşî el-Ekber, *Mesâ’ilu’l-İmâme*, 12.

¹⁸ İbn Ebî’l-Hadîd, *Şerhu Nehci’l-Belağa*, II/7.

hilafet konusunda Peygamber'in ashabı, Peygamber'den bir delil arama yoluna gitmemiş ve Peygamber'in bu işi Müslümanların seçimine bıraktığı anlayışında birleşmiştir.¹⁹ Yukarıdaki rivayetlere bir bütün olarak baktığımızda, Peygamber'in vefatından sonra halife seçme işine ilk teşebbüs, İslâm'a olan hizmetlerini ön planda tutan Ensar'dan gelmiştir. Mekke'den gelen Muhacir Kureyşliler, devletin siyasi istikrarını temin noktasından hareketle, kendilerinden birisinin başa geçmesi görüşünü ileri sürmüşlerdi.²⁰

Benî Sakîfe toplantısından sonra, Haşimoğulları, Ali b. Ebî Tâlib'in; Benî Ümeyye, Osman'ın, Benî Zühre de, Sâ'd b. Ebî Vakkas ve Abdurrahman b. Avf başkanlığında ayrı ayrı gruplar oluşturarak mescitte toplanmışlardı. Ebû Bekir, yanındakilerle beraber mescide geldikten sonra Ömer: "Ayrı ayrı gruplar halinde toplandığınızı görüyorum. Kalkın Ebû Bekir'e biat edin. Biraz önce biz ona biat ettik," der. Bu söz üzerine, önce Osman ve beraberindeki kişiler, ardında Sa'd ve Abdurrahman ile beraberindeki Zühreoğulları ona biat ettiler. Fakat Ali, Peygamber'in amcası Abbas ve Zübeyr b. el-Avvam ile yanındaki Haşimoğulları evlerine gittiler.²¹

Sakîfe toplantısında Ebû Bekir'e biat edilirken Ali b. Ebî Tâlib'in neden orada olmadığı hususunda ise farklı bilgiler nakledilmiştir. Ali'nin, Peygamber'in vefatıyla birlikte evine kapandığı,²² Peygamber'in teçhiz ve tekfini ile meşgul olduğu²³ ve ayrıca Fatıma'nın evinde toplanıp durum değerlendirmesi yaptığı²⁴ ifade edilmektedir. Ali b. Ebî Tâlib'in, Ebû Bekir'e biat ettiği zaman konusunda rivayetler muhtelifdir.²⁵ Bütün bunlardan sonra görülüyor ki, hem Ensar hem de Muhacir Kureyşliler, Beni Saide gölgeğinde hilafet için İslâm'a

¹⁹ Fırlalı, *Çağımızda İtikadi İslâm Mezhepleri*, Selçuk Yay., VI. Baskı, Ankara 1993. 26.

²⁰ Bkz., Mehmet Sâid Hatiboğlu, "İslâm'da İlk Siyasi Kavmiyetçilik Hilafetin Kureyşliliği", *AÜİFD.*, XXII (1978), 121-213, 160.

²¹ İbn Kuteybe, *Kitâbü'l-İmâme ve's-Siyâse*, I/18.

²² Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh İbnü'l-Arabî(543/1148), *el-Avâsım mine'l-Kavâsım*, thk., Muhibbüddîn el-Hatib, Dımaşk 1412, 37.

²³ el-Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-İsrâf*, Kahire 1938, 284.

²⁴ el-Ya'kübî, *Târîhu'l-Ya'kübî*, II/126; Ahmed b. Muhammed el-Endelûsî İbn Abd Rabbihî(328/939), *el-İkdu'l-Ferîd*, nşr. Mufîd Muhammed Kâmiha, I-IX, Beyrut 1987, IV/260; İbn Ebî'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belağa*, VI/11.

²⁵ İbn Kuteybe, *Kitâbü'l-İmâme ve's-Siyâse*, I/20; Ebû Hasan Ali b. Muhammed Abdülkerim İbnü'l-Esîr(630/1233), *el-Kâmil fi't-Târîh*, nşr., Ebû'l-Fidâ Abdullah Kâdi-Muhammed Yûsuf ed-Dekkâk, I-X, Beyrut 1987, II/14.

hizmetlerini gündeme getirerek hilafete kendilerinin daha layık olduğunu savunmuşlardır.

Ebû Bekir'in halife seçilmesiyle sonuçlanan Beni Saide'deki toplantıda, Muhacirlerin tavrında, nübüvvet-Haşimi ilişkisi ve Peygamber'e yakınlık etkili olmuştur. Ensar ise hilafet hakkını, nimet-külfet ilişkisi çerçevesinde değerlendirmiştir. Ancak İslâm'a girişte öncelik, kimlik, kişilik ve Kureyş kabilesine mensup olmak gibi unsurlar da etkili olmuştur.²⁶ Biat konusunda Medine'de üç grubun oluştuğunu görmekteyiz. Birinci grup, Sa'd b. Ubâde'nin hilafetini destekleyen Ensar ve özellikle de Hazreçlilerin oluşturduğu grup; ikincisi, Ebû Bekir'in hilafetini kabul ederek ona biat eden Muhacirler; üçüncüsü ise, Ali b. Ebî Tâlib'in başını çektiği Haşimoğulları grubuydu.

Ömer'in teklifini reddederek Fatıma'nın evine çekilen Haşimi grup, bir durum değerlendirmesi yapmak üzere bir araya gelmişti. İkinci gün Ebû Bekir, minberde biat alırken Ali b. Ebî Tâlib ve Zübeyr b. el-Avvam'ı görememiş, bunun üzerine Ömer'i Fatıma'nın evine göndermiş, işin tatsız bir noktaya ulaşacağını fark eden Ali ve Zübeyr, mescide gelerek böyle davranmalarının nedenini belirttikten sonra biat etmişlerdir.²⁷ Burada bütün Haşimiler de biat etmişlerdir.²⁸ Halk genel biatı tamamlayınca Ebû Bekir, hilafet için istekli ve hırslı olmadığını, insanlar içerisinde kendisinin en hayırlı olmadığını, takva olan insanların halifeden üstün olabileceğini, insanlar arasında adaleti tesis edeceğini ve benzeri ilkelere ortaya koymuştur.²⁹ Ali b. Ebî Tâlib, Ebû Bekir'in yanına gelerek: "Ey Ebû Bekir, bizim de bu işte bir hakkımız olduğunu düşünmedin mi?" diye serzenişte bulununca, Ebû Bekir: "Elbette düşündüm, fakat fitne çıkmasından korktum" diye cevap vermiştir.³⁰ Ali b. Ebî Tâlib, önce Ebû Bekir'e biat etmemesinin sebebini şu şekilde açıklamaktadır: İnsanlar birbiriyle onun halifeliği üzerinde tartışırken, ben Resûlullah'ın teşhiz ve tekfini ile uğraşmıyor muydum?³¹ Allah biliyor ki, kalbimde ve nefsimde böyle bir istek yoktu. Ali b. Ebî Tâlib, yardımına ve düşüncelerine başvurulmamasına darıldığını,³² seçimin çok hızlı

²⁶ Bkz., Sabri Hizmetli, "Genel Olarak Râşid Halifeler Dönemi Olayları: Sonuçları ve Etkileri", *AÜİFD.*, XXXIX (1999), 27-54, 31.

²⁷ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, II/267-268.

²⁸ İbn Kuteybe, *Kitâbü'l-İmâme ve's-Siyâse*, I/28.

²⁹ İbn Sa'd, *Tabakâtu'l-Kübrâ*, III/182; el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, II/273-274; İbnu'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târîh*, II/194.

³⁰ İbn Ebî'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belağa*, VI/47-48.

³¹ İbn Kuteybe, *Kitâbü'l-İmâme ve's-Siyâse*, I/17-18.

³² İbn Ebî'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belağa*, VI/47-48.

bir şekilde sonuçlanıp kendisinin dışlandığını düşünerek kırıldığını,³³ hilafette hakları olduğu halde kendilerine danışılmadığını söylemiştir. Devamında Ali, Ebû Bekir'in hilafete layık olduğunu, Peygamber'e mağara arkadaşlığı yaptığını, Peygamber hayatta iken Müslümanlara namaz kıldırmak gibi bir takım önemli özelliklere sahip olduğunu ve Allah'ın ona lütfettiği hiçbir şeyi kıskanmadığını belirten sitem dolu bir konuşma yapmıştır.³⁴ Böylece Ali b. Ebî Tâlib, Beni Saide'de Ebû Bekir ve Ömer'in Ensar'a karşı kullandığı delillerin aynısını, onlara karşı kullanır ve şöyle der: "Ey insanlar, Ensar'dan bu işi, Peygamber'e akrabalığı delil göstererek Ebû Bekir'e veriniz. Çünkü siz, Peygamber'in kendinizden olduğunuz iddia ettiniz. Böylece onlar da size liderliği verdiler. Şimdi ben de size Ensar'a karşı kullandığınız delilleri getiriyor ve diyorum ki, biz hayatta iken vefat ettiği dönemde Muhammed'e ait mirasa daha layığız. O halde Ensar'ın size tanıdığı hakkı siz de bu iş konusunda bize tanıyın"³⁵ gibi ifadeler kullanmıştır. Buna karşı Ebu Ubeyde, Ali b. Ebî Tâlib'e "Sen daha gençsin. Buradakiler kavmin yaşlılarıdır. Senin onlar kadar tecrüben yoktur. Ebû Bekir bu iş için daha kuvvetli ve daha dayanıklıdır. Onun için işi Ebû Bekir'e teslim et. Çünkü sen yaşarsan bu işe ilmin, faziletin, dini anlayışın, soyun ve yakınlığıyla elbette daha layık olursun" der.³⁶ Bu rivayet, Ali b. Ebî Tâlib ve Ebû Bekir'in Peygamber tarafından halife olarak tayin edilmediğinin bir delili olarak kabul edilebilir.³⁷ Çünkü yukarıdaki rivayette, hem Muhacirler hilafet iddialarını Kureys'ten Peygamber'e akraba olmasına dayandırmışlar, hem de Kureys'in Arap dünyasındaki sosyal, siyasi ve dini konumuna vurgu yapmışlar ve bundan öte Ebû Bekir'in seçimi için farklı ifadeler gündeme getirmişlerdir.

Ebû Bekir'in hilafetine itiraz eden Abbas b. Abdulmuttalib'in, Ali b. Ebî Tâlib'in hilafet hakkına en layık kişi olduğunu söyleyerek Ebû Bekir'e muhalefet ettiği, Ebû Bekir'in kendisine hükümette idari bir görev verme teklifini de geri çevirerek, "biz Muhammed'in ait olduğu bir ağacın dallarıyız. Sen ise sadece komşususun" şeklinde sert bir tavır takındığı belirtilir.³⁸ Ebû Bekir ve Ömer, Peygamber'in amcası Abbas'ı halifelik mirasının bu durumda kabul etmesini ikna etmeyi denediler. Ancak Abbas Haşimilerin haklarının gasp edildiğini söy-

³³ Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyası Enbiya ve Tevârih-i Hülefa*, İstanbul 1966, I/285-286.

³⁴ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşraf*, II/263.

³⁵ İbn A'sem, *Kitâbu'l-Futûh*, I/12-14.

³⁶ İbn Kuteybe, *Kitâbü'l-İmâme ve's-Siyâse*, I/19.

³⁷ İbn Ebî'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belağa*, II/5.

³⁸ Anwar Cheine, *Succession to the Rule in Islam*, Lahor 1979, 53.

ledi ve onları suçlayarak reddetti.³⁹ Daha önce de Abbas'ın, Peygamber vefat ettiğinde, Ali b. Ebî Tâlib'e, "Hazır elimizde iken ben ve buradakiler sana biat edelim" dediği, Ali'nin de "Bu işe bizden başkası da olur mu? diye sorduğu; Abbas'ın da "Vallahî başkası da olacaktır," cevabını verdiği ifade edilmiştir. Bunun üzerine, "Ebû Bekir'e biat edenler mescide geldiler. Ali b. Ebî Tâlib, mescitten gelen tekbir seslerini duyunca –ki Resûllullah'ın teşhiz ve tekfini henüz bitmemişti- bu nedir?" diye sordu. Abbas; "İşte bu, benim seni çağırdığım; senin de reddettiğin şeydir" dedi.⁴⁰

Ebû Bekir'e biat işi tamamlanınca el-Bera b. Âzib, Haşimoğullarının yanına gelir ve Ebû Bekir'e biat işinin tamamlandığını bildirir. Bunun üzerine onların bir kısmı, "Biz Muhammed'e daha yakinken Müslümanlar böyle bir şey yapmazlar" derler. Peygamber'in amcası Abbas da, "Kâbe'nin Rabbine andolsun ki bunu yaptılar bile" der. Dışarı çıktıklarında da Fazl b. Abbas, Kureyş'e hitaben halifelîği hak etmediklerini; Ali b. Ebî Tâlib'in bu işe onlardan daha layık olduğunu söyler.⁴¹ Sonra Utbe b. Ebî Leheb kalkarak, "Bu işin Haşimoğullarından, sonra insanların iman bakımından en ilki ve eskisi olanı, halkın Kur'an ve Sünnetleri en iyi bilen ve insanların Peygamber'e en bağlı bulunan Ali b. Ebî Tâlib'den kaçıp gideceğini hiç hesap etmedim" şeklinde hitap eder. Bunun üzerine Ali b. Ebî Tâlib, ona birini gönderir ve böyle davranmaktan meneder.⁴²

Ebû Süfyan'ın, imamlığı Ali b. Ebî Tâlib'e teklif etmesiyle ilgili bir rivayet şöyledir; Ebû Süfyan, Ali b. Ebî Tâlib'e biat etmek için ondan izin isteyince, Ali b. Ebî Tâlib cevap olarak şöyle dedi: "Sen bizden erbabı olmadığımız bir işi istiyorsun. Allah'ın Resûlü bana bir tavsiyede bulunmuştur. Ben de bu tavsiyeye bağlı kalıyorum." Ebû Süfyan onu bıraktı, Abbas b. Abdilmuttalib'in evine giderek şöyle dedi; "Ey Abbas, sen kardeşin oğlunun yerine geçmeye daha layık değil misin? Elini uzat da sana biat edeyim. Ben sana biat edince, hiçbir kimse size biat etmekte tereddüt etmeyecektir." Abbas bunu duyunca güldü ve: "Ey

³⁹ İbn Kuteybe, *Kitâbü'l-İmâme ve's-Siyâse* I/6–13; el-Belazûrî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, I/585–87; el-Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, II/126; İbn Ebî'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belağa*, I/159; Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb b. İshâk el-Kuleynî(329/940), *Usûl mine'l-Kâfi*, I-II, Tahran 1389, II/355-360.

⁴⁰ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, II/263.

⁴¹ İbn Sa'd, *Tabakâtu'l-Kübrâ*, IV/364; el-Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, II/124. Ayrıca bkz., Geniş bilgi için bkz. Fığlalı, *İmâm Ali*, TDV. Yay., Ankara 1996, 51-52.

⁴² İbn Kuteybe, *Kitâbü'l-İmâme ve's-Siyâse*, I/18 vd.

Ebû Süfyân! Ali'nin reddettiği şeyi ben mi kabul edeceğim?" dedi. Bunun üzerine Ebû Süfyân sonuç alamadan geri dönmüştür.⁴³

Bir başka rivayette, Ebû Bekir'in halife olmasına sinirlenen Ebû Süfyan, Ali ve Abbas'ın yanına gider. Siz Peygamber'in amcası ve Kureys'in üyesi iken, kabileniz bu yolu takip etmedi. Bu yüzden onlar Ali ile birlikteliğine yemin etmeliler. Bunun üzerine Abbas ve Ebû Süfyan Ali'ye gittiklerinde, Ebû Süfyan Ali'ye biat etmeyi teklif eder. Onu destekleyeceğini, Medine'ye asker ve süvari yığacağına söz verir.⁴⁴ Bu ifadelerin yanı sıra Ebû Süfyan, Ali b. Ebî Tâlib'e, "bu iş ne diye Kureys'in en zayıf kolunda oluyor, yemin olsun ki, istesem orayı at ve adamları doldururum" dediğinde, Ali b. Ebî Tâlib şu cevabı vermiştir: "Sen uzun müddet İslam'a ve Müslümanlara düşmanlık gösterdin; fakat bu hareketinle İslam'a zarar veremedin. Şimdi bu sözlerini, Müslümanlar arasında fitne yaratmak maksadıyla söylüyorsun. Biz Ebû Bekir'i halifelğe layık bulduk."⁴⁵ Başka bir rivayette Ebû Süfyân, "Ebû Bekir'e biat edildiğini öğrenince Ali b. Ebî Tâlib'e gelir ve şöyle der: Yalnızca kanın temizleyeceği bir çekişme görüyorum. Ey Abdümenaf oğulları! İşiniz ne diye Ebû Bekir'dedir? İki zayıf, iki ezilen, Ali ve Abbas nerede? Ali'ye hitaben "uzat elini de biat edeyim" dedi. Ali, bunu kabul etmedi, engel oldu ve şöyle dedi: "Yemin olsun ki sen bununla fitneyi hedefledin."⁴⁶ Bir başka rivayette Peygamber vefat eder etmez Ebû Süfyan, Ali b. Ebî Tâlib'in yanına gelerek, "Ebû Bekir'in senin hakkını yemesine razı mı olacaksın?" demiştir. Ali b. Ebî Tâlib, Ebû Süfyân'a "Ben asla bunun peşinden değilim; bu Müslümanların işidir"⁴⁷ şeklinde cevap vermiştir. Kabile mantığını ön planda tutan Hâlid b. Said b. el-As da, Peygamberin vefatından sonra Yemen'den Medine'ye gelince, Ali ve Osman'a şunları söylemiştir: Ey Abdümenaf oğulları! Siz varken bu işi başkalarının üstlenmesine nasıl razı oldunuz, diyerek

⁴³ İbni Ebî'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, VI/18.

⁴⁴ el-Belazûrî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, I/588; Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed el-Endelusi İbn Abdilber (463/1071), *el-İstiâb fî Esmâi'l-Ashâb*, Haydarabad 1318/1900-1, I/345; İbn Ebî'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, I/165-167. Ayrıca değerlendirmeler için bkz., Fiğlah, *İbâdiyye'nin Doğuşu ve Görüşleri*, 32.

⁴⁵ Nasr b. Muzâhim b. Seyyâr el-Minkârî(212/827), *Vak'atu's-Sıffin*, Beyrut 1921, 66; el-Belazûrî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, I/588.

⁴⁶ et-Taberî, *Târîhu'l-Umem ve'l-Mulûk*, II/237; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. el-Hasan el-Hakim et-Tirmizî(320/932), *Kitâbu'r-Red ala'r-Râfiza*, thk., Ahmet Suphi Furat, Şarkiyat Mecmuası, İstanbul 1966, sayı: VI, 37-46, 43.

⁴⁷ el-Belazûrî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, I/142; İbn Ebî'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, I/96.

Ali'ye biat etmeyi teklif etmiştir. Ali b. Ebî Tâlib ise, biat esnasında Medine'de bulunmayan Halid b. Said'in talebini geri çevirmiştir.⁴⁸

Fatıma, Ebû Bekir halife olduktan sonra Peygamber'in Fedek arazisindeki mirasından kendi hissesinin verilmesini ister. Ebû Bekir ise Peygamber'in "Biz Peygamberlere varis olunmaz, bizim bıraktıklarımız sadakadır," sözünü hatırlatır ve "Vallahi ben sadaka hususunda Peygamberin yaptığını uygulayacağım" diyerek Fatıma'nın isteğini yerine getirmez ve Resûlullah'ın hal-i hayatlarındaki emirlerinden hiçbir şeyi değiştiremeyeceğini ifade eder. Bunun üzerine Fatıma, Ebû Bekir'e kızarak ölünceye kadar onunla konuşmaz.⁴⁹ Ali b. Ebî Tâlib, Fatıma ile birlikte Peygamber'in vefatından sonra halife sıfatıyla Ebû Bekir'e gelerek Peygamber'in mirasını istemesi, onun otoritesini tanıması ve yöneticiliğini benimsemesi anlamına gelmektedir.⁵⁰ İbn Kuteybe ve İbn Esir, Ali b. Ebî Tâlib'in Fatıma'nın vefatından sonra Ebu Bekir'e biat ettiğini belirtmektedirler.⁵¹ İbn Kesîr, Fatıma'nın vefatından sonra Ali b. Ebî Tâlib'in yaptığı biatı ise yeniden yapılan ikinci bir biat olduğunu ifade etmektedir.⁵² Bu süre ise yetmiş beş gün veya altı ay kadardır. Fatıma vefat edince Ali, Ebû Bekir'e, bize gel diye haber gönderdi. Ebû Bekir Ali'nin yanına geldiğinde, Ali b. Ebî Tâlib bir konuşma yaptı, durumunu açıkladı. Ali ve yanındakiler ertesi gün mescitte biat ettiler.⁵³ Ebû Bekir de meşhur hilafet hutbesini okuyarak onu şöyle teskin etmiştir: "Nefsime yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, Resûlullah'a yakınlık, bana benim yakınlığımdan daha sevimlidir. Benim ve sizin aranızda cereyan eden bu mallar (Resûlullah'ın mirası) hususunda asla haktan dönmedim ve Resûlullah'ın yaptığını gördüğüm şeyi uyguladım. Sen biat etme makamındasın. Ebû Bekir öğle namazını kılınca minbere çıktı, şahadet getirdi ve Ali b. Ebî Tâlib'in durumunu biatten geri kalmasını anlattı. Sonra istiğfârda bulundu."⁵⁴ Sonra da Ali b. Ebî Tâlib şahadet getirdi. Ebû Bekir'i övdü ve kendisini almış olduğu tavra sevk eden şeyin Ebû Bekir'le yarışmak veya Allah'ın ona verdiği fazileti inkar olmadığını söyleyip sözlerine şu şekilde devam etti: "Lakin biz bu işte hilafette hakımız olduğu görüşündeydik."⁵⁵ Hilafet meselesi bu tarzda çözümlenmiş gibi

⁴⁸ el-Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, II/126; et-Taberî, *Târîhu'l-Umem ve'l-Mulûk*, II/331.

⁴⁹ Geniş bilgi için bkz., Nâşi el-Ekber, *Mesâilu'l-İmâme*, 10-11.

⁵⁰ Bkz., S. Husain M. Jafri, *Origins and Development of Shi'a İslâm*, Kum 1976, 64.

⁵¹ İbn Kuteybe, *Kitâbu'l-İmâme ve's-Siyâse*, I/15; İbnu'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târîh*, II/14.

⁵² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, V/250.

⁵³ İbn Kuteybe, *Kitâbu'l-İmâme ve's-Siyâse*, I/15; Nâşi el-Ekber, *Mesâ'ilu'l-İmâme*, 11.

⁵⁴ İbn Sa'd, *Tabakâtu'l-Kübrâ*, II/246; el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşraf*, II/263.

⁵⁵ İbn Sa'd, *Tabakâtu'l-Kübrâ*, II/246; III/182-183; Nâşi el-Ekber, *Mesâ'ilu'l-İmâme*, 11, 14; İbn Ebî'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belağa*, II/19. Krş., İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, V/249.

görünmekle birlikte, daha sonraları bir takım zümrelerin siyasi istismar vasıtası yapılmış ve adına birçok fırkanın doğmasına sebep olmuştur. Bütün bu naklettiklerimizden, hilafetin nass ve tayinle Ali ve oğullarına geçtiğini, hilafetin Ali'ye verilmesini gerektiğini savunmak, tamamen siyasi bir gayeye yönelik olsa gerektir.⁵⁶

Ebû Bekir'in halife seçilmesi bir yandan Haşimiler ve Emeviler, diğer yandan da Evs ve Hazreç kabileleri ile Arap yarımadasının öteki kabileleri arasındaki dengelere dayanan bir uzlaşma olarak değerlendirilebilir. Ebû Bekir'in Kureyş soyundan oluşu, Müslüman olmadaki önceliği, Resûlullah'a yakınlığı, mal ve can ile İslam'a hizmetleri Müslüman topluma başkanlık yapabilecek olgunlukta görünmesi ve benzeri özellikleri, onun halife seçilmesinde etkili olmuştur.⁵⁷ Ebû Bekir'in belirtilen şekilde halife seçilmesiyle hilafet meselesi çözümlenmiş gibi gözükse de, Müslümanların birbirleriyle mücadele eden gruplara bölünerek yaptıkları imamet tartışmaları günümüze kadar süregelmiştir.⁵⁸

Sakife olayı ile ilgili rivayetleri bir bütün olarak değerlendirdiğimiz zaman, herhangi bir "nass ve tayin" fikrine hiçbir aşamasında rastlanılmadığı görülmektedir. Hilafet tartışmaları, bütünüyle Araplardaki sosyal hayatı belirleyen kabilecilik anlayışı çerçevesinde gerçekleşmiştir. Ensar, doğal olarak öncelikle kendi içlerinden birisini halife seçmek istemiştir. Ancak, Kureyş'in siyasi üstünlüğü, Araplar arasındaki denge politikası, Ebû Bekir'in müstesna kişiliği ve İslam'daki kıdemi ve hizmetleri, onu hilafet makamına yükselten ana sebepler olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁹

Ebû Bekir'in hilafet makamına gelişi ile ilgili tartışmalardan çıkarılabilecek en önemli sonuçlardan birisi, bu meselenin, daha çok Arap geleneği doğrultusunda ve kabileler arası denge politikası gözetilerek çözümlenmiş olduğudur. Diğer önemli bir sonuç ise, ilk Müslümanların, hilafet işinin insana bırakılmış bir iş olduğunun bilincinde olduklarıdır. Çünkü Kur'an, hiçbir kimseye ve hiçbir kabileye üstünlük hakkı tanımamıştır.⁶⁰ Bu anlamda Ali b. Ebî Tâlib'in hilafetin kendilerinde olması gerektiği şeklinde farklı bir görüşünün olduğu ortadadır. Ancak konu ile ilgili rivayetler dikkatli bir şekilde takip edildiğinde görülecektir

⁵⁶ Bkz., Fırlalı, *Çağımızda İtikadi İslâm Mezhepleri*, 27.

⁵⁷ Fırlalı, *İbadîyye'nin Doğuşu*, 31. Krş., Hizmetli, "Genel Olarak Râşid Halifeler Dönemi Olayları: Sonuçları ve Etkileri", 39.

⁵⁸ Bkz., Sönmez Kutlu, *Türklerin İslâmlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, TDV., Yay., Ankara 2000, 63.

⁵⁹ Onat, *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, Ankara 1993, 27 vd; Krş., Akbulut, *Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelami Problemlere Etkileri*, 56-57.

⁶⁰ Onat, "Mezheplerin İnanç Esaslarının Sistemleşmesinde Kur'an'ın Rolü", 423.

ki, ne Ali b. Ebî Tâlib ne de çevresindekiler, bu meselede herhangi bir nass zikretmemişlerdir. Onların da dayandıkları husus, Beni Saide gölgeğinde ileri sürülen, Peygamberin akrabalığı, ilim ve fazilet bakımından öncelik ve benzeri meziyetlerdir.⁶¹ Çünkü Ali b. Ebî Tâlib, Allah'ın Resûlü bize bir vasiyet bırakmış olsaydı, onun için ölünceye dek mücadele verirdik,⁶² ifadesini kullanmaktadır. Buna benzer bir başka rivayette ise, Ali b. Ebî Tâlib Cemel'de insanların karşısına çıkıp şunları söylemiştir: "Ey halk, Resûlullah hilafet konusunda bizlere hiçbir şeyi vasiyette bulunmadı. Ondan sonra Ebû Bekir halife olup işi idare edip netice de Ömer'i halife seçerek vefat etti. Ömer de bu işi iyi idare edip sonunda o da vefat etti. En sonunda bir kısım insanlar gelerek işi dünyalık olarak görmeye başladılar. Bu tür meseleler öyle bir hususiyet arz eder ki, Allah bunlar hakkında hükmünü icra etmiştir."⁶³ Bütün bunlardan sonra, Beni Saide'de yönetimi ele geçirmek için Ensar ve Muhacirler tarafından ileri sürülen fikirler, kısmen de olsa, soy üstünlüğü, kabileler arası rekabet ve cahiliyye devri Arap siyaset anlayışına dayalı bir tartışma ortamını doğurdu.⁶⁴ Halifenin Kureyş'ten olmasının o günkü sosyal ve siyasi şartları ile ilgili İbn Haldun şu ifadeleri kullanmıştır: "Başkanlık, kuvvet ve kudrete dayandığı için, bir sülalenin diğer boy ve ailelere başkanlık yapabilmesi, diğerlerinden daha güçlü ve kudretli olmasını gerektirmektedir. Güç ve kudretin kaynağı ise asabiyettir. Asabiyet sahibi, yani hem devleti ve hem de kendisini koruyabilecek ve devleti iade edebilecek bir kabileden bir zatın devletin başına geçmesi, Müslümanların gönüllerini rahatlatır ve istikrar meydana getirir. Bunun sebebi şudur: Kureyş o çağda Mudar kabilelerinin asabiyetini kendisinde toplamış ve Mudar'ın diğer kabileleri arasında izzet ve şerefleriyle tanınmıştı. Aynı zamanda sayılarının çokluğu ve asabiyetinin gücü ile başkalarından ayrılıyordu. Diğer Arap kabileleri, Kureyş'in bu kudret ve şerefini kabul ediyor ve onların bu üstün kuvvetlerine boyun eğiyorlardı. Diğer Mudar kabileleri, Kureyş'le ihtilafa düşmekten ve savaşa girmekten çekinirdi. Çünkü bu takdirde aradaki birlik bağları çözülür ve toplulukları dağılırdı. Kureyş, üstün kudretiyle halka dilediğini yaptıracağı için dirlik ve düzeni

⁶¹ Bkz., Fığlalı, *İmâmiyye Şîası*, Selçuk Yay., Ankara 1984, 44; Hizmetli, "Genel Olarak Raşit Halifeler Dönemi: Sonuçları ve Etkileri", 27-54, 31. Krş., Saffet Sarıkaya, *İslâm Düşünce Târîhinde Mezhepler*, Tuğra Matbaası, Isparta 2000, 156.

⁶² et-Taberî, *Târîhu 'l-Umem ve 'l-Mulûk*, II/300.

⁶³ Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî(458/1066), *Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rîfetu Ahvâli Sahibü's-Şerîa*, nşr., Abdülmütî Kal'aci, I-VIII, Beyrut 1985, VII/221-223; es-Suyutî, *Târîhu 'l-Hulefâ*, 7.

⁶⁴ Hizmetli, "İtikadi İslâm Mezheplerin Doğuşuna İçtimai Hadîselerin Tesiri Üzerine Bir Dene-me", *AÜİFD.*, XXVI (1983), 653-680, XXVI/663.

temin edebilirdi. İşte bunlardan dolayı halifenin onlardan olması gerekli görülmüştür.⁶⁵

Beni Saide gölgeğinde, her ne kadar mezhep taraftarlığı veya kabile asabiyeti ve kavmiyetçilik anlayışı ile ilgili rivayet edilen⁶⁶ “İmamlar Kureyş’ten olur”⁶⁷ hadisi olsa da, Ensar ve Muhacirler arasında hiç kimse Peygamber’den bir tek hadis nakletmemiştir. Görülüyor ki, Ebû Bekir’in halife seçilişinde, onun İslâm devletinin savunma ve yayılmasını gerçekleştirebilecek, birliği ve düzeni koruyabilecek kabiliyette oluşu, Kureyşli olmak hasebiyle nesep, yaşlılık ve tecrübe bakımından etrafında saygı uyandırışı, Müslüman olmaktadır kidedi ve Peygamberin en yakın arkadaşı oluşu gibi vasıfları önemli rol oynamıştır.⁶⁸

Şiî iddialara göre ise, Ali b. Ebî Talib’in, aslında hilafeti kendi hakkı olarak bildiğini, ancak buna rağmen İslâm’ın yüksek menfaati karşısında fitne unsuru olmak istemediği için, kendisine biat edilen kişilerin yanında olup onlara biat ettiği şeklinde izah edilmeye çalışılmıştır.⁶⁹ Ancak Ali b. Ebî Tâlib, vefat ederken bile hilafetin kendi soyunda olması konusunda bir beyanda bulunmamış, Hasan’a kendisinden sonra biat edilip edilmemesi sorulduğunda, bir rivayette göre Müslümanları muhayyer bırakmış ne emretmiş ne de yasaklamıştır.⁷⁰ Başka bir rivayette, Ali b. Ebî Tâlib ölüm döşeğindeyken soruldu: “Oğlun Hasan’a biat edelim mi?” O ise, “Sizden ne bunu isterim, ne de sizi bunu yapmaktan menederim. Kendi kararınızı kendiniz verin” diye cevap vermiştir.⁷¹ Alioğullarına son sözlerini söylerken birisi çıkıp müdahalede bulunmuş ve şöyle demiştir; “Ey Müminlerin emiri, niçin senden sonraki halifeyi ismen tayin etmiyorsun?” Ali’nin cevabı şöyle olmuştur: “Allah’ın Resûlü müminleri hangi şart-

⁶⁵ Ebû Yezîd Abdurrahmân b. Muhammed İbn Haldûn(808/1406), *Mukaddime*, Çev., Zakir Kâdiri Ugan, I-III, İstanbul 1988, I/492-494.

⁶⁶ Hatiboğlu, “İslâm’da İlk Siyasi Kavmiyetçilik Hilafetin Kureyşliliği”, 121–213.

⁶⁷ İbn Hanbel, *el-Müsned*, III/129, 183; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim b. el-Muğîre el-Buhârî(256/870), *es-Sahîh*, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1991, VIII/133; Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahman b. el-Fadl b. Behrâm et-Temimî es-Semerkindî ed-Dârimî(255/868), *es-Sünenü’-d-Dârimî*, Dâru’l-Kütübî’l-Âliyye, Beyrut 1996, II/190; el-Belazûrî, *Ensâbu’l-Eşraf*, II/262; et-Taberî, *Târîhu’l-Umem ve’l-Mulûk*, III/205; İbn Ebî’l-Hadîd, *Şerhu Nehci’l-Belağa*, II/10.

⁶⁸ Fırlalı, *İmâmiyye Şîası*, 43.

⁶⁹ Muhammed Hasen Âl-i Yasin, *İmam Ali b. Ebî Tâlib- es-Sıra ve’-t-Tarih*, Beyrut 1978, 40-41.

⁷⁰ el-Mes’ûdî, *Murucu’-z-Zeheb*, II/425; İbnu’l-Esîr, *el-Kâmil fi’-t-Târîh*, I/436.

⁷¹ et-Taberî, *Târîhu’l-Umem ve’l-Mulûk*, IV/412; el-Mes’ûdî, *Murucu’-z-Zeheb*, I/42.

larda bıraktıysa, ben de onları öyle bırakacağım.”⁷² Bütün bunlardan sonra, Kur’an’da açıkça Ali b. Ebi Talib’in halife ya da imam olacağı ile ilgili hiçbir ayet yoktur. Kur’an’ın bütünlüğü içinde yaklaşıldığı zaman, birtakım ayetleri Ali b. Ebi Tâlib’in imameti için delil olarak göstermenin, bir zorlamanın ötesine geçmeyeceği açıkça ortaya çıkmaktadır. Eğer Kur’an’daki herhangi bir ayet, bizzat Peygamber tarafından Ali b. Ebi Tâlib’in imameti ile irtibatlandırılmış olsaydı, Peygamber’in naşı ortada dururken, Müslümanların istikbalini düşünerek, halife seçmek için bir araya gelen insanların, önce Ensar’dan birini seçmek istemeleri, daha sonra da Ebu Bekir’in üzerinde karar kılmaları ve o esnada herhangi bir ayeti delil olarak kullanmalarını izah etmek pek mümkün olmazdı. Peygamberleri uğruna gözünü kırpmadan ölüme giden sahabenin başka türlü davranabileceğini düşünmek pek mümkün gözükmemektedir.⁷³

Sonuç olarak Kureyş soyundan oluşu ve Müslüman olmadaki önceliği, Resûlullah’a yakınlığı, Müslüman topluma başkanlık edebilecek, İslam devletinin güçlenmesini ve yayılmasını sağlayabilecek yetenekte görülüşü ve benzeri özellikler Ebû Bekir’in halife seçilmesinde etkili oldu. Hilafetin nass ve tayin yoluyla olmadığını bilen Mekkeli ve Medineli Müslümanlar, halife tayini konusunda Kur’an’dan veya hadisten bir delil aramaya çalışmadılar. Bu işin Müslümanların hür iradesine bırakılmış olduğu noktasında birleştiler. Peygamber, Müslümanların her türlü işlerini yürütecek yani devleti yönetecek kimseyi tayin eden açık bir söz söylemeden veya yazılı bir vasiyette bulunmadan vefat edince kabileler arası mücadelenin henüz silinmediği İslâm toplumunda hilafeti ele geçirebilmek için birtakım gruplaşmalar meydana gelmiştir. Müslümanların, imamet konusuyla ilgili Peygamber’e soru sorduğu, ancak Peygamber’in bu konuda hiçbir vasiyette bulunmadığı görülmektedir. Bu konuda Şîa’nın iddia ettiği şekilde nass olsaydı, bu dönemde gündeme gelir, en başta Ali b. Ebî Tâlib ve oğulları, Hasan ve Hüseyin, bunları ortaya koyar ve ashop da nassın gereğini yapardı. Sahabenin tavrından anlaşıldığına göre de bu meselede her hangi bir nass mevcut değildir. Peygamber’in vefatından sonra en önemli konu, Müslüman toplumu için, kimin halife olacağı meselesi idi. Çünkü Peygamber ölmeden önce, Müslüman ümmeti yönetmek üzere, yerine geçecek hiç kimseyi tayin etmemiştir. Böylece halifeyi belirleme işi ve sorumluluğu Müslüman toplumun hür iradesine bırakılmıştır.

⁷² et-Taberî, *Târîhu ’l-Umem ve ’l-Mulûk*, V/158; el-Mes’ûdî, *Murucu ’z-Zeheb*, II/42.

⁷³ Geniş bilgi için bkz., Onat, “Şîliğin Doğuşu Meselesi (Birinci Hicri Asır)” *AÜİFD.*, XXXVI (1997), 79-117, 87-91.